

сущим та належним, позитивним та природним, правами та обов'язками, свободою та відповідальністю тощо, оскільки без такого інтегрування сама ідея правової справедливості перетворюється на фікцію.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Гусарев С. Д. Юридична деонтологія (Основи юридичної діяльності: теоретичні та методологічні аспекти) / С. Д. Гусарев, О. Д. Тихомиров. – К. : Юрінком-Інтер, 2000. – 374 с.
2. Тімуш І. С. Інтегральний погляд на право / І. С. Тімуш – К. : Атіка, 2009 р. – 283с.
3. Ніколаєнко Н. Кримінальний кодекс України: проблеми правонаступництва та ефективності застосування / Н. Ніколаєнко // Право України. – 2006. – №1. – С. 92–95.
4. Кримінальний кодекс України : чинне законодавство зі змін. та доповн. станом на 1 черв. 2012 р. – К. : Вид. ПАЛИВОДА А.В., 2012. – 164 с.
5. Большой юридический словарь. – М. : Инфра-М, 1998. – 724 с.
6. Карпов Н. С. Злочинна діяльність : [монограф.] / Н. С. Карпов. – К. : Вид-во С. Семенко, 2004. – 308 с.
7. Glenn P. H. On Common Laws / Glenn P. H. – Oxford : Oxford Univ. Press, 2006. – 176 p.
8. Микитчик О. В. Філософія злочину / О. В. Микитчик. – К. : Київ. нац. ун-т внутр. справ, 2006. – 188 с.
9. Стахівський С. М. Теорія і практика кримінально-процесуального доказування : [монографія] / С. М. Стахівський – К. : ТОВ “Терно-граф”, 2005. – 272 с.
10. Денчук Р. Необходимость и задания реформирования украинского административного права / Р. Денчук // Закон и жизнь. – 2007. – № 12. – С. 14– 16.

УДК 334.34

С.О. Халюк, к.ю.н., доцент кафедри конституційного та міжнародного права НАВС

ПОНЯТТЯ ТА СТРУКТУРА КОНСТИТУЦІЙНОЇ СИСТЕМИ ЗАХИСТУ ПРАВ ЛЮДИНИ ТА ГРОМАДЯНИНА В УКРАЇНІ

У статті розкриваються поняття, структура й особливості конституційної системи захисту громадян в Україні. Розглядаються основні наукові підходи до поняття та структури конституційної системи захисту прав і свобод людини і громадянина, а також здійснюється обґрунтування представлених елементів зазначеної структури.

Ключові слова: правовий захист, захист прав людини та громадянина, правова система, правозахисна діяльність, елементи конституційної системи захисту громадян.

В статье раскрываются определение, структура и особенности конституционной системы защиты граждан в Украине. Рассматриваются основные научные подходы к понятию и структуре конституционной системы защиты прав и свобод человека и гражданина, а также осуществляется обоснование представленных элементов указанной структуры.

Ключевые слова: правовая защита, защита прав человека и гражданина, правовая система, правозащитная деятельность, элементы конституционной системы защиты граждан.

The article describes the determination, the structure and features of the constitutional protection of citizens in Ukraine. The main scientific approaches to the concept and structure of constitutional rights and freedoms of man and citizen, as well as the rationale presented by the elements of this structure.

Key words: legal protection, the protection of human and civil rights, legal system, advocacy, elements of the constitutional protection of citizens.

Актуальність теми. Необхідною умовою демократичного розвитку України, її політичної системи є утворення чітко скоординованої системи політико-правових механізмів та процедур щодо реалізації прав і свобод людини та громадянина. Конституційні норми визначають особливе місце людини в системі суспільних відносин, висувають захист її прав та інтересів в якості принципу, що діє в суспільстві і державі. Кожна людина, відповідно до Конституції, має у своєму арсеналі визначену сукупність механізмів, що забезпечують захист її прав і свобод. Вся відповідальність за дотримання на території країни прав і свобод людини та громадянина лежить на законодавчому, виконавчих і судових органах, а також органах місцевого самоврядування. При цьому національне законодавство закріплює обов'язок держави та її органів створювати необхідні юридичні, організаційні та інші умови для реалізації прав, свобод та інтересів громадян.

Виклад основного матеріалу. Україна, проголосивши людину, її життя і здоров'я, честь та гідність, недоторканність і безпеку найвищою соціальною цінністю, вважає необхідним та цілком реальним, поетапне входження у правовий простір міжнародно-правових актів у галузі прав і свобод людини. Усвідомлюючи складність перехідних процесів і труднощі реалізації вироблених на основі міжнародних власних національних стандартів, Україна приступила до створення національної правозахисної системи. У цьому зв'язку захист прав людини варто розглядати як заходи, спрямовані на запобігання, припинення або пом'якшення порушень прав людини шляхом надання прямого правового, соціального, морального, політичного тиску на джерело порушення прав людини. Кінцевим результатом захисту прав людини має стати захищеність особи яка розуміється як система соціальних, організаційних та інших розвинених і ефективних процедур — юридичних засобів (механізмів) для вільного здійснення, охорони і захисту основних прав людини [1, с. 150].

Конституція України не тільки визнає існування громадянських прав та свобод і проголошує їх пріоритет, але й встановлює принцип "пов'язаності" держави правами та свободами: "Утвердження і забезпечення прав і свобод людини є головним обов'язком держави" (ст. 3 Конституції України). Право на захист - найважливіше, природне, невід'ємне право громадянина. Правовою гарантією цього права є положення ч. 1 ст. 55 Конституції України, відповідно до якої кожному гарантується право на оскарження в суді рішень, дій чи бездіяльності органів державної влади, органів місцевого самоврядування, посадових і службових осіб.

Конституція України визначає і основні способи захисту прав та свобод: вибір способу захисту належить громадянину, спосіб захисту може бути будь-яким за умови, що він не заборонений законом (ч. 4 ст. 55 Конституції). Громадянам гарантується судовий захист (ч. 1 ст. 55), державний захист (ч. 2 ст. 55) і міжнародно-правовий захист (ч. 3 ст. 55). Частиною 1 ст. 59 Конституції України передбачено, що кожному надається право на правову допомогу, до того ж у випадках, передбачених законом, ця допомога надається безоплатно. Дана норма в сукупності з правами, що гарантуються в ст. 34, 36, 39 Конституції України, забезпечує реальну можливість використання інститутів громадянського суспільства [2].

Узагальнюючи, необхідно зазначити, що правовий захист — це елемент здійснення прав людини, зміст якого становить діяльність держави, громадських організацій та особи зі створення юридичних умов, що сприяють безперервності процесу реалізації прав людини, а в разі зупинки процесу — його відновленню. Саме тому, вважаємо доцільним зазначити, що за способами захисту прав людини і громадянина, як показує світовий досвід, виділяють

такі основні групи: 1) державний захист; 2) судовий захист (як незалежної гілки влади), 3) недержавний захист (в особі інституту адвокатури та правозахисних організацій), 4) самозахист. При цьому потрібно врахувати, що на думку Бахраха Д.М. вказані способи захисту прав і свобод громадян варто називати засобами та додати до них такий засіб, як процесуальний захист. Таким чином, на думку вченого до основних засобів захисту конституційних прав громадян відносять: створення та діяльність уповноважених державних органів; існування інститутів громадянського суспільства; самозахист; процесуальний захист прав громадян [3, с. 160]. В свою чергу, Вітрук Н.В. під захистом конституційних прав і свобод людини та громадянина розуміє примусовий щодо зобов'язаної особи спосіб впливу, застосовуваний, насамперед, потерпілим та іншими компетентними органами у встановленому законом порядку з метою відновлення порушеного права та правопорядку і застосування покарання за винне правопорушення [4, с. 172].

Одним з підходів, що отримав у даний час в юридичній науці щодо захисту прав і свобод людини та громадянина є системний підхід. Чуксина В.В. визначає державний захист прав і свобод людини та громадянина в широкому сенсі як законодавчу і правозастосовну практику держави в галузі прав людини, яка відображатиме специфічні історико-культурні традиції і рівень соціально-економічного розвитку країни. У вузькому сенсі – це сукупність контрольних механізмів, представлених певними організаційними структурами (судом, правоохоронними органами, різними установами з розгляду звернень громадян тощо), спеціалізованих правозахисних інститутів (комісії з прав людини, омбудсмени) і процедур, що визначають методи, порядок розгляду, перевірки, підготовки пропозицій та прийняття рішень за скаргами, заявами та іншої інформації про порушення прав людини, які базуються на конституційних і галузевих нормах внутрішнього права держави [5, с. 30-31]. Як наслідок, захист прав і свобод людини та громадянина являє собою цілісну конституційно обумовлену упорядковану сукупність взаємодіючих ланок правового механізму, діяльність якого спрямована на захист порушених прав і свобод осіб, які перебувають під юрисдикцією держави, і досягнення в країні стану їх реальної захищеності [6, с. 12]. В свою чергу, правозахисну систему визначають як сукупність способів і засобів захисту прав і свобод людини, існуючих у вигляді комплексу взаємопов'язаних правозахисних галузей, норм та інститутів; підсистем гуманітарного законодавства та правозахисних установ; підсистем гуманітарного інформування, освіти, накопичення, збереження, відтворення і розвитку гуманітарної ідеології [7, с. 27.]

При цьому дещо ширше розуміння правозахисної системи подає Анісімов П.В., який її розуміє як сукупність правозахисних елементів, тобто норм законодавства; компетентних суб'єктів правозахисних відносин; правозахисні методи, способи і спеціальні правові засоби, а також діяльність, спрямовану на юридично результативний вплив на суспільні відносини, деформовані в результаті порушення прав людини, з метою досягнення стану правової захищеності прав людини за допомогою забезпечення, припинення, поновлення порушених прав людини і покарання винних осіб [8, с. 31-43].

Таким чином, уявляється можливим виділити наступні основні властивості, притаманні конституційним системам захисту прав і свобод людини і громадянина: а) вона являє собою найважливіший компонент громадянського суспільства і демократичної державності, б) це особливий різновид суспільно-державної і правової систем, в) виникнення, розвиток і функціонування правозахисної системи тісним чином пов'язані з економічною, соціальною і політичною системами суспільства, його духовною та культурною складовими. Саме тому конституційна система захисту прав і

свобод людини і громадянина — це єдиний комплекс взаємопов'язаних державних органів та недержавних організацій (в окремих випадках окремих осіб, наприклад правозахисників) і юридичних явищ (правосвідомість, правова культура, різноманітні види юридичної практики тощо), за допомогою яких ефективно та якісно здійснюється захист прав і законних інтересів людей та їх об'єднань.

Як уже зазначалося, мета конституційної системи захисту прав і свобод людини та громадянина полягає в досягненні стану реальної захищеності всіх осіб, що знаходяться під юрисдикцією Української держави. Домогтися реалізації даної мети можливо шляхом вирішення низки завдань, серед яких, наприклад, створення в країні єдиного правозахисного простору на основі конституційних принципів і з урахуванням відомих міжнародних стандартів; упорядкування сформованих, а також утворення та стимулювання формування необхідних правозахисних органів і організацій; підвищення ефективності правозахисних процедур, розрахованих на захист конституційних прав і свобод різних груп і категорій осіб, в тому числі, за допомогою притягнення до конституційної відповідальності.

Конституційна система захисту прав і свобод людини і громадянина, будучи інтегративним феноменом, отримує якісну визначеність через функціональну єдність своїх елементів. А тому, вважаємо, що до основних елементів даної системи відносяться: правозахисні норми; принципи захисту прав і свобод людини та громадянина; суб'єкти, що здійснюють правозахисну діяльність; правозахисна діяльність, яка являє собою спосіб функціонування зазначеної системи.

При цьому, правозахисні норми (і насамперед, конституційні) обумовлюють основні параметри даної системи, в них закріплюються сформовані правозахисні ідеї, а також засоби, методи і прийоми захисту прав і свобод людини та громадянина з боку суб'єктів, що мають різну правову природу. Ними встановлені як потенційно можливі (диспозитивні), так і обов'язкові (імперативні) правила поведінки учасників правозахисних відносин.

Сутнісними елементами конституційної системи захисту прав і свобод людини і громадянина є принципи її організації та функціонування. Вони сприяють розкриттю специфіки того чи іншого правового феномена. Їх основу складає світоглядна позиція, закономірність, виявлена практикою, або умоглядне становище як плід наукової думки. Принципи конституційної системи захисту прав і свобод людини та громадянина виконують завдання основних напрямних векторів правового впливу [9, с. 166]. Безперечно, що усі принципи тісно взаємопов'язані і в сукупності становлять єдину систему. Кожний з них відіграє самостійну роль, характеризує галузь законодавства у цілому, але між ними існує взаємозв'язок і взаємодія, які визначаються єдністю мети і завдань. Дія одного принципу зумовлює дію інших. Кожний з принципів не може існувати відокремлено від принципів системи в цілому. Зміст окремих принципів визначається з урахуванням змісту інших принципів галузі права [10, с. 39].

Аналіз міжнародних правових актів, а також національного законодавства України, в першу чергу Конституції, дозволяє виділити наступні принципи конституційної системи захисту прав і свобод людини і громадянина: а) принцип рівності всіх перед законом і судом; б) принцип невідчужуваності прав і свобод людини, в) принцип прямої дії прав і свобод людини; г) принцип недопустимості довільного обмеження прав і свобод людини; д) принцип неприпустимості дискримінації за будь-яких підстав; е) принцип гарантованості прав і свобод людини і громадянина; ж) принцип захищеності.

Названі принципи, складаючи нормативну першооснову концепції захисту прав і

свобод людини, самі захищаються державним примусом, маючи, як правило, форму конституційних імперативів. Вони являються загальними для всієї конституційної системи захисту прав і свобод людини та громадянина, можуть бути застосовані для захисту прав і свобод людини будь-якого видового ряду - особистих, політичних, економічних, соціальних, культурних - на всій території країни за єдиними стандартами.

Наступним елементом конституційної системи захисту прав і свобод людини та громадянина є суб'єкти, уповноважені захищати конституційні права і свободи. Аналіз тексту Конституції України з метою виявлення та систематизації названих в ній учасників правозахисних відносин показав їх достатню різноманітність. Основними з них є органи публічної влади, які здійснюють конституційно-судовий захист (Конституційний суд); судовий захист (суди загальної юрисдикції); адміністративний захист (діяльність органів виконавчої влади) та інститути громадянського суспільства (громадські організації та об'єднання громадян; адвокатура; самоврядні територіальні громади; політичні партії, що не прийшли до влади тощо) При цьому практичний зміст конституційна система захисту прав і свобод людини та громадянина в Україні отримують тільки в процесі правозахисної діяльності її суб'єктів.

Щодо правозахисної діяльності, варто зазначити, що на думку Автономова А.С. вона спрямована на те, щоб перешкодити порушенню суб'єктивного права та/або поновити порушене суб'єктивне право [11, с. 21]. В свою чергу П.В. Анісимов вважає, що під правозахисною діяльністю слід розуміти діяльність, здійснювану уповноваженими суб'єктами, які в рамках правозахисного провадження, за допомогою застосування організаційно-правозахисних та інших регулятивно-правозахисних засобів, здійснюють юридично результативний вплив на суспільні відносини, що виникають з факту реалізації права людини на захист [8, с. 32-33]. Варто також зазначити про ознаки правозахисної діяльності, які її характеризують: а) вона спрямована на відновлення порушених прав і свобод громадян, б) в ній повинні використовуватися тільки правові засоби і способи захисту прав та інтересів громадян [12, с. 7].

Саме тому можна зауважити на відмінності між правозахисною і правоохоронною діяльністю, яка полягає в тому, що вони переслідують близькі, але не тотожні цілі. Метою правоохоронної діяльності є поновлення порушених норм об'єктивного права і правопорядку. Метою правозахисної діяльності є відновлення порушених суб'єктивних прав. Або ж, як зауважує Вітрук Н.В. мета правозахисної діяльності полягає в усуненні перешкод, у реалізації правового статусу, у відновленні порушених прав і свобод [4, с. 171].

Таким чином, метою правозахисної діяльності є відновлення порушених суб'єктивних прав громадян, в першу чергу, - конституційних прав і свобод людини та громадянина, які належать не тільки всім індивідам, які перебувають на території України, а й кожній людині і громадянину окремо. Правозахисна діяльність зорієнтована, насамперед, на протидію порушень прав і свобод людини та громадянина, різного роду асоціальним, протиправним явищам. Об'єктом такої діяльності є суспільні відносини, що виникають в ході реалізації конституційних прав і свобод людини та громадянина. Предметом правозахисної діяльності є порушення конституційних прав і свобод з боку різних суб'єктів права, в т.ч. державних органів та органів місцевого самоврядування, а також їх негативні наслідки.

У юридичній науці виділяють існування трьох типів правозахисної діяльності: а) внутрішньодержавна, б) міжнародна; в) самозахист. Їх об'єднує спільна мета, тобто захист прав і свобод людини та громадянина, конституційна обумовленість і державне регулювання.

Внутрішньодержавна правозахисна діяльність має свої різновиди, пов'язані, перш за все, з правовою природою суб'єкта її здійснення, з його місцем в системі "горизонтального" та "вертикального" розподілу влади. У сучасний період той чи інший обсяг правозахисної діяльності виконують всі три гілки публічної влади - законодавча, виконавча і судова.

Міжнародна правозахисна діяльність здійснюється суб'єктами різної правової природи і різних рівнів [13, с. 27].

Щодо останнього типу правозахисної діяльності варто зазначити, що у правозахисній діяльності активну роль відіграє сам носій права, який володіє можливістю захисту порушеного права. Використовуючи зазначену можливість, особа, як відзначає Анісімов П.В., не тільки відстоює власний інтерес, а й виконує свій громадянський обов'язок перед суспільством, захищає закон і правопорядок, що склався в ньому [14, с. 106].

Самозахист як вид правозахисної діяльності відрізняється найбільш потужною правозахисною мотивацією і достатньо широкими можливостями. Разом з тим, самоправозахисник, в силу об'єктивних і суб'єктивних причин, не завжди озброєний необхідними знаннями, вміннями та навичками для ефективного захисту власних прав і свобод. При цьому, форми самозахисту залежать від того, яке право, якої особи, за яких обставин порушено і якими допустимими засобами потребує захисту. Самозахист може здійснюватися особою, що знаходиться у звичайному правовому становищі (людина, громадянин) і в особливому процесуальному статусі (засуджений); має індивідуальні та колективні різновиди; залежить від змісту тих прав, які потребують захисту.

Висновки. Таким чином, актуалізація в сучасних умовах проблеми прав і свобод людини, розробка національних стандартів захисту прав людини зажадали утворити механізм реального забезпечення прав людини і громадянина, що визнано пріоритетною метою внутрішньої політики держави та всіх її органів. Процеси, які відбуваються на шляху зміцнення конституційного ладу, політичної системи і ринкових відносин дали потужний імпульс для формування національної конституційної системи захисту прав людини та громадянина. З метою приведення інституційних утворень відповідно до конституційних пріоритетів необхідно надати функціонуючій конституційній правозахисній системі цілісний характер шляхом поетапного формування або розширення повноважень існуючих спеціалізованих національних установ із захисту прав людини.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Популярна юридична енциклопедія / кол. авт.: В.Г. Гіжевський, В.В. Головенко, В.С. Ковальський (кер.) та ін. – К.: Юрінком Інтер, 2002. – 528 с.
2. Конституція України // Відом. Верхов. Ради України. – 1996. – № 30. – Ст. 141.
3. Бахрах Д.М., Росинский Б.В., Стариков Ю.М. Административное право: Учебник для вузов. 2-е изд., изм. и доп. - М.: Норма, 2005. — 800 с.
4. Витрук Н.В. Общая теория правового положения личности. М., 2008. 210 с.
5. Чуксина В.В. Несудебная защита прав человека в системе национальной правозащитной деятельности Российской Федерации и зарубежных государств // Конституционное и муниципальное право. 2006. № 6.- С. 29-34.
6. Мархгейм М.В. Защита прав и свобод человека и гражданина в современной России: системная конституционная модель, проблемы ее функционирования и совершенствования. - Ростов н/Д: Ростиздат, 2005.-200 с.
7. Калинина Т.М. Российская и европейская правозащитные системы (соотношение и проблемы согласования): дис.... канд. юрид. наук. Н.Новгород, 2002.- 187 с.

8. Анисимов П.В., Медведицкова Л.В. Теоретико-правовые и организационные основы правозащитной системы в Российской Федерации. Волгоград, 2007. — 152 с.
9. Богданова Н.А. Система науки конституционного права. М., 2001. — 256 с.
10. Колодій А.М. Принципи права України. — К.: Юрінком Інтер, 1998. — 206 с.
11. Автономов Л.С. Права человека, правозащитная и правоохранительная деятельность. М. 2009. — 448 с.
12. Голованев И.В. Административно-правовые средства формирования правового порядка при реализации конституционных прав и свобод // Административное право и процесс. 2007. -№ 4. - С. 6-9.
13. Калнина М.Ю. Правозащитная деятельность государственных органов субъектов Российской Федерации: конституционно-правовое исследование): дис.... канд. юрид. наук. М, 2009.- 197 с.
14. Анисимов П.В. Права человека и правозащитное регулирование. Проблемы теории и практики: монография. — 2004. — 252 с.

УДК 340.15 (477) 2342.721

О.М. Пожар, аспірант кафедри права
Європейського Союзу та порівняльного
правознавства НУ «ЮЮА»

ПРОЦЕСУАЛЬНІ ЗАСАДИ (ГАРАНТІЇ) РЕАЛІЗАЦІЇ ПРАВА НА ОСОБИСТУ НЕДОТОРКАННІСТЬ ЯК СУБ'ЄКТИВНОГО ПРАВА ЛЮДИНИ

Стаття присвячена дослідженню системи процесуальних гарантій забезпечення права людини на особисту недоторканність, серед яких виділені міжнародно-правові й національно-правові, а також проаналізовано систему конституційних та галузевих гарантій цього права в Україні.

Ключові слова: особиста недоторканність, гарантії прав, права людини.

Статья посвящена исследованию системы процессуальных гарантий обеспечения права человека на личную неприкосновенность, среди которых выделены международно-правовые и национально-правовые, а также проанализирована система конституционных и отраслевых гарантий этого права в Украине.

Ключевые слова: личная неприкосновенность, гарантии прав, права человека.

The article investigates a system of procedural guarantees of the human right to personal integrity, including the international legal and national legal guarantees, also are analyzed the system of constitutional and branch guarantees of this right in Ukraine.

Key words: personal integrity, guarantees of rights, human rights.

Актуальність дослідження. З ходом історії змінювалися сутність і зміст теоретико-правових та філософсько-правових поглядів щодо гарантій прав людини. Держава, суспільство і сама людина розглядалися як можливі гаранти прав та свобод. Вивчення окремих проблемних питань гарантій права особи на особисту недоторканність відбувалося у різних галузях наукового знання — історії, філософії, теорії держави та права, соціології. Але система гарантій права людини на особисту недоторканність опрацьована недостатньо, що обумовлює актуальність цього питання та необхідність його дослідження.

Стан дослідження. Право на особисту недоторканність в тих чи інших аспектах досліджували такі автори, як О. Горова, М. Гуренко, Л. Заблоцька, М. Козюбра, Н. Корбцова, В. Опришко, П. Рабінович, М. Хавронюк, О. Рогова, Т. Ушакова та інші.